

Жусуп Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университети жана Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Ч. Айтматов атындагы Тил жана адабият институтуна караштуу филология илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын ыйгаруу боюнча түзүлгөн Д 10.24.700 диссертациялык кеңештин эксперттик комиссиясынын мүчөсү, филология илимдеринин доктору А.Э.Абдыкеримованын изденүүчү Токошева Жамила Аттокуровнадын 10.02.01 – кыргыз тили адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазган “Махмуд Кашкаринин “Дивани-и лугат ат-түрк” сөздүгүндөгү уңгу сөздөр (атооч сөз түркүмдөрү) жана алардын азыркы кыргыз тилине катыштыгы” аттуу диссертациясына

КОРУТУНДУ П И К И Р И

1. Диссертациялык иштин адистикке туура келиши. Ж. Токошеванын “Махмуд Кашкаринин “Дивани-и лугат ат-түрк” сөздүгүндөгү уңгу сөздөр (атооч сөз түркүмдөрү) жана алардын азыркы кыргыз тилине катыштыгы” аттуу кандидаттык иши Д 10.24.700 диссертациялык кеңештин багытына, профилине шайкеш келет. Анткени иште 10.02.01 – кыргыз тили адистигинин паспортуна туура келүүчү маселелер – Махмуд Кашкаринин “Дивани-и лугат ат-түрк” (“Түркий тилдер сөз жыйнагы”) сөздүгүндөгү зат атооч, сын атооч, сан атооч жана ат атооч сөздөрдүн (уңгулардын) кыргыз тилине формалык жана семантикалык жактан катышына байланыштуу маселелер – сөздүктүн жана кыргыз тилинин материалдарынын негизинде иликтөөгө алынган.

Изилдөөнүн мазмуну жана жыйынтыктары 10.02.01 – кыргыз тили адистигинин талаптарына жооп берет.

2. Изилдөөнүн максатын Махмуд Кашкаринин “Дивани-и лугат ат-түрк” эмгегиндеги атооч сөз түркүмдөрүндөгү уңгу сөздөрдүн азыркы кыргыз тилиндеги көрүнүшүн жана лексика-грамматикалык маанилериндеги өзгөрүүлөрдү, андай өзгөрүүлөрдүн себептерин, ал сөздөрдүн байыркы формалык жана семантикалык көрүнүшү менен азыркысын салыштыруу түзгөн. Бул максатты ишке ашыруу үчүн, жалпысынан, төмөнкүдөй милдеттер аткарылган:

- Махмуд Кашкаринин “Дивани-и лугат ат-түрк” сөздүгүндөгү атооч сөздөрдө созулма үндүүлөрдүн берилиши, ошондой эле уңгу сөздөрдөгү үндөшүүлөр талдоого алынган;

- Махмуд Кашкаринин доорундагы түрк тилдеринин лексикасындагы атооч сөздөрдөгү структуралык өзгөрүүлөргө иликтөө жүргүзүлүп, анын себептери аныкталган;

- “Дивандагы” лексикалык мааниси өзгөрбөгөн жана лексикалык маанилери өзгөрүп кеткен сөздөр иргелип алынып, талдоого алынган;

- Махмуд Кашкаринин сөздүгүндө орун алган атооч сөздөрдүн тематикалык топтору, мисалы, зат атоочтордон кесипчиликке байланышкан сөздөр, жаныбарлардын аталыштары, астрономиялык түшүнүктөр, жер-суу жана географиялык аталыштарга азыркы кыргыз тили менен карым-катышы боюнча лексика-семантикалык анализ жүргүзүлгөн;

- “Дивандагы” атооч сөздөрдүн формалык же семантикалык жактан өзгөрүү өзгөчөлүктөрү иликтенип, алар азыркы кыргыз тилиндеги сөздөр менен салыштырылган.

Диссертациялык иштин темасынын актуалдуулугу

Махмуд Кашкаринин “Дивани-и лугат ат-түрк” эмгеги, тагыраак, сөздүгү түркологиянын башаты катары да, тектештирме-тарыхый метод эң алгач ирет колдонулган эмгек катары да белгилүү. Автор топтогон материалдарынын негизинде түрк тилдери, диалектилери менен наречиелерин алгачкылардан болуп илимий негизде сыпаттоого кадам койгон эмгек болуп эсептелет. Лингвистикалык, фольклористикалык, этнографиялык, тарыхый жана географиялык пландагы баалуу маалыматтарды берген бул эмгек ар кыл илимдердин, анын ичинде тил илиминин объектиси болуу менен, ар тараптуу жана системдүү изилдөө-талдоого алынышы зарыл экендиги талашсыз.

Бул сөздүктө түрк элдеринин тилдеринен, диалектилери менен наречиелеринен тандалып алынган 7500 лексикалык бирдик (сөз) камтылган. Алардын басымдуу бөлүгүн атооч сөздөр, тактап айтканда, негизинен, зат атооч сөздөр, ошондой эле сын атооч, сан атооч жана ат атоочтор түзөт. Алардын көпчүлүгүнүн өзөгү кыргыз тилине жакын экендиги буга чейин изилдөөчүлөр тарабынан белгиленип келген, бирок атайылап изилдөөгө алына элек болчу.

М. Кашкаринин эмгегиндеги атооч сөздөр, алардын семантикалык (маанилик) жана формалык (тыбыштык) жактан азыркы кыргыз тилиндеги тилдик бирдиктерге катыштыгы маселесин, семантикалык же формалык өзгөрүүлөр, алардын себептерин изилдөө-талдоого алуунун кыргыз тил илими, тагыраак айтсак, лексикология, фонетика, лексикалык семантика, тилибиздин тарыхы үчүн мааниси чоң.

Демек, Ж. Токошеванын изилдөөсүнүн темасынын актуалдуулугу Махмуд Кашкаринин “Дивани-и лугат ат-түрк” сөздүгүндө орун алган атооч сөздөрдүн (уңгулардын) азыркы кыргыз тилине катыштыгы канчалык даражада экени, формалык жана семантикалык шайкеш келүүлөр жана шайкеш келбестиктердин мүнөзү, формалык жана семантикалык жактан өзгөрүүлөр жана ал өзгөрүүлөрдүн себептери лексика-семантикалык планда салыштырылып, тектештирилип системалуу түрдө иликтөө-талдоого алына электиги менен шартталган.

3. Иштин илимий жыйынтыктары

3.1. Иштин диссертациялык изилдөөлөргө коюлуучу талаптарга жооп бере турган жаңылыгы. Ж. Токошеванын изилдөөсүндө Махмуд Кашкаринин сөздүгүндө орун алган атооч уңгу сөздөр менен кыргыз тилиндеги сөздөрдүн фонетикалык жана лексикалык жактан жакындыгынын көрсөтүлүшү, башкача айтканда, сөздүктө орун алган атооч уңгу сөздөрдүн лексика-семантикалык маанилеринин кыргыз тилиндеги ошондой сөздөрдүн лексика-семантикалык маанилерине катышынын, алардагы маанилик жылыштар жана өзгөрүүлөрдүн; сөздөрдүн формалык (тыбыштык) түспөлүнө байланыштуу маселелердин: атооч сөздөрдө үндүүлөрдүн созулма жана кыска берилиши, сингармонизм мыйзамынын сакталышы жана сакталбашы, муундук түзүлүштөр; эмгекте орун алган лексикалык бирдиктердин тематикалык топторуна кирген сөздөрдүн азыркы кыргыз тилинде орун алышы алгач ирет системдүү түрдө иликтөөгө алынуусу жана алардан тишелүү тыянак, натыйжалардын чыгарылышы, ошондой эле изилдөөлөрдүн жыйынтыктарынын негизинде 178 беттик тиркеменин иштелип чыгышы иштин илимий жаңылыгын түзөт. Анын негизинде иште төмөнкүдөй илимий натыйжалар (жоболор) берилген:

1. Мааниси жана структуралык түзүлүшү жагынан “Дивандын” лексикасы менен азыркы кыргыз тилинин лексикасынын окшоштуктары менен кошо айырмачылыктары да бар.

2. “Дивандагы” уңгу сөздөр формасы жана мааниси жагынан азыркы кыргыз тили менен, негизинен, бирдей болуп, айырмачылык-өзгөчөлүктөргө да ээ.

3. М. Кашкаринин сөздүгүндө уңгу сөздөрдүн грамматикалык жактан өзгөргөн түрлөрүн да реестрге чыгара бергендиги лингвистикалык талдоого кыйынчылыктарды жаратпайт.

4. Сөздүктө сөздөр тилдин жандуу көрүнүшү менен кыска-кыска сүйлөм, сөз айкашы катары мисалдардагы маанилери аркылуу түшүндүрүлгөн.

5. Дээрлик миң жыл сакталып келген “Дивани-и лугат ат-түрк” сөздүк китебиндеги уңгу сөздөр лексика-семантикалык жактан да, лексика-грамматикалык жактан да өзгөрүүлөргө учураган.

3.2. Диссертацияда берилген ар бир илимий натыйжанын (жобонун) жана тыянак, корутундунун негизделүү жана тастыкталуу даражасы.

1-жобо жана аны менен маанилеш **2-жобо** ынанымдуу, анткени мааниси жана структуралык түзүлүшү жагынан “Дивандын” лексикасы менен азыркы кыргыз тилинин лексикасынын окшоштуктары менен кошо айырмачылыктары да бар экендиги, айрым уңгу сөздөр формасы жана мааниси жагынан азыркы кыргыз тили менен, негизинен, бирдейлик-окшоштукка да, айырмачылык-өзгөчөлүктөргө да ээ экени Махмуд Кашкаринин “Дивани-и лугат ат-түрк” сөздүгү боюнча буга чейин аткарылган лингвистикалык пландагы илимий

эмгектердеги көз караштардын, сөздүктүн материалдарынын жана кыргыз тилинин материалдарынын негизинде ачылып берилген.

3-жободо көрсөтүлгөндөй, М. Кашкаринин сөздүгүндө уңгу сөздөрдүн грамматикалык жактан өзгөргөн түрлөрүн да реестрге чыгара бергендиги лингвистикалык талдоого кыйынчылыктарды жаратпай тургандыгы диссертанттын өзүнүн талдоолорунун жана жалпылоолорунун негизинде аныкталган.

4-жобо сөздүктө сөздөрдүн маанилери тилдин жандуу көрүнүшү катары кыска сүйлөмдүк, сөз айкаштык контекстте түшүндүрүлгөнү диссертанттын өзүнүн изилдөөлөрүнүн жана факт-материалдардын негизинде көрсөтүлгөн.

5-жободо белгиленген бүтүм, тактап айтканда, “Дивани-и лугат ат-түрк” сөздүк китебиндеги уңгу сөздөр лексика-семантикалык жактан да, лексика-грамматикалык жактан да өзгөрүүлөргө учураганы кыргыз лексикологиясы, морфологиясы, азын-оолак фонетика боюнча эмгектердеги жобо, көз караштарга таянуу менен, сөздүктүн материалдарын кыргыз тилинин материалдарына салыштыруунун негизинде ачылып берилген.

3.3. Теориялык жана колдонмо багыттагы маселелерди чечүүдө изилдөөдөн алынган натыйжалардын наркы.

1-2-жоболор жаңы, анткени мааниси жана структуралык түзүлүшү жагынан “Дивандын” лексикасы менен азыркы кыргыз тилинин лексикасынын окшоштуктары менен кошо айырмачылыктары да бар экендиги, ошондой эле “Дивандагы” уңгу сөздөр формасы жана мааниси жагынан азыркы кыргыз тили менен, негизинен, бирдей болуп, айырмачылык-өзгөчөлүктөргө да ээ экендиги бул иште алгач ирет аныкталган.

3-жобону жаңы илимий жобо деп эсептөөгө болбойт, себеби Махмуд Кашкаринин сөздүгүндө уңгу сөздөрдүн грамматикалык жактан өзгөргөн түрлөрүн да реестрге чыгара бергени лингвистикалык талдоого кыйынчылыктарды жаратпай тургандыгы илимий жыйынтыктын, жобонун деңгээлиндеги илимий-теориялык олуттуу жаңы идеяны, ойду камтыбайт.

4-жобону жарым-жартылай жаңы деп саноого негиз бар, анткени сөздүктө сөздөр тилдин жандуу көрүнүшү менен кыска-кыска сүйлөм, сөз айкашы түрүндөгү мисалдардагы маанилери, ошондой эле кеңири түшүндүрмө, иллюстрациялык мисалдар: паремиялык тексттер, кошок ырлары, элдик баатырдык дастандардан үзүндүлөр, түрдүү тематикадагы элдик ырлардын фрагменттери менен коштолгону айрым изилдөөчүлөрдүн М. Кашкаринин аталган эмгеги боюнча түрдүү эмгектеринде орун алган.

5-жобону жаңы деп санаса болот, себеби “Дивани-и лугат ат-түрк” сөздүк китебиндеги уңгу сөздөр лексика-семантикалык жактан да, лексика-грамматикалык жактан да өзгөрүүлөргө учураганы аталган сөздүктөгү

материаллардын жана кыргыз тилинин материалдарынын негизинде алгач ирет системалуу иликтөөнүн натыйжасында чыгарылган.

3.4. Квалификациялык белгилерге дал келиши.

1. Диссертациянын жыйынтыктарынын мүнөзү
- 1.2. Илим чөйрөсүнө жана темасына жараша өлкөнүн экономикасы үчүн олуттуу мааниге ээ илимий жактан жаңы негизделген техникалык, экономикалык же технологиялык иштеп чыгууларды түшүндүрүү.
2. Диссертациянын жыйынтыктарынын жаңычылык деңгээли
- 2.1. Жыйынтыктары жаңы деп эсептелет.
3. Диссертациянын жыйынтыктарынын баалуулугу
- 3.2. Жогору.
4. Диссертациянын темасынын пландуу изилдөөлөр менен байланышы
- 4.2. Тема тармактык программага, илимдер академиясынын же мекеменин тематикалык планына кирет.
5. Прикладдык мааниси бар диссертациянын жыйынтыктарын пайдалануу деңгээли
- 5.3. Тармактын масштабында.
6. Прикладдык мааниси бар диссертациянын жыйынтыктарын кеңири пайдалануу боюнча сунуштар
- 6.1. Кеңири пайдаланууну талап кылат.

4. Иштин ички биримдигин жана тиешелүү актуалдуу проблеманын, теориялык жана прикладдык милдеттердин чечилишинен алынган жыйынтыктардын багытын баалоо.

Ж. А. Токошеванын диссертациялык изилдөөсү азыркы кыргыз тил илими үчүн актуалдуу маселелердин бирине, тагыраак айтканда, Махмуд Кашкаринин “Диван-и лугат ат-түрк” сөздүгүндө орун алган атооч уңгу сөздөрдүн лексика-семантикалык маанилеринин кыргыз тилиндеги ошондой сөздөрдүн лексика-семантикалык маанилерине катышын, алардагы маанилик жылыштар жана өзгөрүүлөрдү аныктоого, зат атооч сөздөрдүн лексика-тематикалык топторун классификациялоого, сөздөрдүн формалык (тыбыштык) түзүлүшүнө байланыштуу маселелерди: атооч сөздөрдө үндүүлөрдүн созулма жана кыска берилиши, сингармонизм мыйзамынын сакталышы жана сакталбашы, муундук түзүлүштөр, формалык жактан азыркы кыргыз тилиндеги тиешелүү сөздөргө шайкеш келиши же шайкеш эместиги маселелерин кыргыз тилинин материалдары менен салыштыруунун негизинде иликтөөгө арналган. Чыгарылган жыйынтыктар өз ара байланыштуу, логикалуу жана ырааттуу.

Диссертация аталган маселе боюнча ички бүтүндүккө ээ болгон бир катар илимий жаңы жыйынтыктарды, жоболорду камтыйт жана аларды

автордун кыргыз тил илимине кошкон жеке салымы катары кароого болот. Проблемаларды чечүүнүн сунуш кылынган ыкмалары (методдору жана методологиясы) жетишерлик даражада аргументтелген.

Иштеги 1-бапта илимий изилдөөнүн негизги концепциясы, теориялык-методологиялык негиздери боюнча маалыматтар берилип, 2-бапта методдору жана материалдары аныкталган, ал эми 3-баптын мазмунун изилдөөнүн негизги жыйынтыктары түзгөн.

5. Алынган жыйынтыктардын практикалык мааниси.

Изилдөө ишинен алынган корутунду пикирлер, тыянак-натыйжалар, теориялык материалдар жана негизги жоболорду билим берүүчүлүк максатта жана бул багыттагы кийинки изилдөөлөрдө теориялык-методологиялык жана практикалык планда пайдалануу сунушталат. Тактап айтканда, филологиялык факультеттерде лексикология, кыргыз тилинин тарыхы, түрк тилдеринин салыштырма грамматикасы, түркология ж. б. боюнча адистик жана тандалып окулуучу сабактарды өтүүдө, ошондой эле аталган багыттар жана Махмуд Кашкаринин сөздүгү боюнча лингвистикалык түрдүү аспектидеги изилдөөлөрдө колдонууга болот.

6. Диссертациянын негизги жоболору, натыйжалары жана корутундуларынын жарыяланышы, тастыкталышы. Изилдөөнүн мазмуну боюнча республикалык жана эл аралык илимий-практикалык конференцияларда баяндамалар жасалган. Изилдөөнүн жыйынтыктарын чагылдырган жалпы 15 макала жарык көргөн, анын ичинде 6 макала РИНЦ системасында катталган журналдарда, 9 макала КР УАКнын тизмесине кирген басылмаларда жарыяланган. Алар төмөнкүлөр:

1. Токошева, Ж. Махмуд Кашкари – түрк элдеринин орто кылымдагы чыгаан окумуштуусу [Текст] / Ж. Токошева // ОшМУнун жарчысы. - 2012. - №2. - 149-151-бб.
2. Токошева, Ж. Махмуд Кашкари-Барсканин “Дивану лугат ат-түрк” эмгегиндеги бир муундуу сөздөр [Текст] / Ж. Токошева // ИСИТО II Эл аралык илимий-практ. конф. материалдары. - Бишкек, 2013. - 184-187-бб.
3. Токошева, Ж. Махмуд Кашкаринин “Дивану лугат ат-түрк” эмгегиндеги муундук түзүлүштөр [Текст] / Ж. Токошева // Ж. Баласагын ат. КУУнун жарчысы. - 2014. -242-247-бб.
4. Токошева, Ж. Махмуд Кашкаринин “Дивану лугат ат-түрк” эмгегиндеги маанилери өзгөрүп кеткен сөздөр [Текст] / Ж. Токошева // Ж. Баласагын ат. КУУнун жарчысы. - 2014. -247-251-бб.
5. Токошева, Ж. Махмуд Кашкаринин “Дивану лугат ат-түрк” эмгегинин түрк тилдерине которулушу жана иликтениши [Текст] / Ж. Токошева // ОшМУнун жарчысы. - 2014. - №2. - 49-52-бб. <https://elibrary.ru/item.asp?id=30677777>.

6. Токошева, Ж. Махмуд Кашкаринин “Дивани лугат ат-түрк” эмгегиндеги маанилери өзгөрбөгөн сөздөр [Текст] / Ж. Токошева // ОшМУнун жарчысы. - 2014. - №3. - 78-83-бб.
7. Токошева, Ж. Лексика из словаря Махмуда Кашгарского «Дивани лугат ат-тюрк» и ее функционирование в современном кыргызском языке / [Текст] / Ж. Токошева // Проблемы современной науки и образования. - Иваново. - 2018. - №40. - С.75-78. <https://elibrary.ru/item.asp?id=27693291>.
8. Токошева, Ж. К истории изучения астрономических, метеорологических понятий и времен года из словаря Махмуда Кашгарского «Дивани лугат ат-тюрк» в проекции на кыргызский язык [Текст] / Ж. Токошева // В мире науки и искусства: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии. - №3(70). - Новосибирск, 17 марта 2017. - С. 64-69. <https://elibrary.ru/item.asp?id=28765177>.
9. Токошева, Ж. Махмуд Кашкаринин “Дивани лугат ат-түрк” эмгегиндеги кээ бир жер-суу аталыштарынын бүгүнкү кыргыз тилинде колдонулушу [Текст] / Ж. Токошева // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. - 2018. - №9. - 127-136-бб. <https://elibrary.ru/item.asp?id=37030567>.
10. Токошева, Ж. Махмуд Кашкаринин “Диван-и лугат ат-түрк” эмгегиндеги кол өнөрчүлүккө байланышкан сөздөр [Текст] / Ж. Токошева // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. - 2018. - №4. - 137-141-бб. <https://elibrary.ru/item.asp?id=37030565>.
11. Токошева, Ж. Использование долгих гласных Махмудом Кашгари в своем труде «Дивани-и лугат ат-турк» и точки зрения о них в сегодняшний день [Текст] / Ж. Токошева // НИЦ МИСИ XII международная научно-практическая конференция «Инновационные исследования как локомотив развития современной науки: от теоретических парадигм к практике». - Москва, 2019. - С. 3-12. <https://conference-nicmisi.ru/>.
12. Токошева, Ж. Махмуд Кашкаринин “Диван-и лугат ат-түрк” эмгегиндеги кээ бир жылкы аттарынын бүгүнкү кыргыз тилинде колдонулушу [Текст] / Ж. Токошева // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. - 2020. - №7. - 276-280-бб. <https://elibrary.ru/item.asp?id=45586239>.
13. Токошева, Ж. Сходство значений слов, связанных с сингармонизмом в кыргызском языке и в труде Махмуда Кашгари «Диван лугат ат-Турк» [Текст] / Ж. Токошева // Бюллетень науки и практики. - Нижневартовск. - 2020. Т.6. - №9. - С.429-434. <https://doi.org/10.33619/2414-2948/58/>.
14. Токошева, Ж. Названия птиц в произведении «Диван лугат ат-турк» и их употребление в современном кыргызском языке [Текст] / Ж. Токошева // Бюллетень науки и практики. - Нижневартовск. - 2021. Т.7. - №3. - С.389-395. <https://elibrary.ru/item.asp?id=44884219>.
15. Токошева, Ж. Названия продуктов питания в произведении Махмуда Кашгари «Диван лугат ат-турк» и их употребление в современном кыргызском

языке [Текст] / Ж. Токошева // Бюллетень науки и практики. - Нижневартовск. - 2021. Т.7. - №4. <https://elibrary.ru/item.asp?id=45658748>.

7. Авторефераттын диссертациянын мазмунуна дал келиши.

Авторефератта диссертациянын негизги мазмуну, жалпысынан, кыскача чагылдырылган; структуралык жактан дал келет.

8. Диссертациялык иштин мазмунунда байкалган кемчиликтер.

Жогоруда айтылгандар менен катар, диссертациялык иш боюнча биз байкаган айрым жагдайларды сунуш, сын-пикир катары көрсөтө кетүүнү туура көрдүк. Алардын бир катары иштин мазмунуна, бир катары техникалык тарабына, таризделишине тиешелүү.

1. Коргоого коюлуучу жоболорду кайра кароо зарыл. 3-жобону алып салуу туура болот деген пикирдебиз, анткени ал жаңы илимий жобо деңгээлине жетпейт. Ошондой эле 1-жобо менен 2-жобонун маанилери, негизинен, окшош болгондуктан бириктирип, кайра тактап формулировкакалап берүүгө болот.

2. Иште салыштырма-тарыхый метод деп да, тектештирме-тарыхый метод деп да аралаш бериле берген, туура туюндурулушту (тектештирме-тарыхый метод) колдонуу зарыл.

3. Диссертант иште уңгу, ага сөз жасоочу мүчөнү жалгоодон келип чыккан туунду сөз жана сөз формасы категориясындагы көрүнүштөрдү так дифференциялап түшүнүүсү жана иште да айырмалап берүүсү зарыл.

4. Сөздүктө берилген сөздөрдүн кыргыз тилине катышын көрсөтүүдө диссертант айрым учурда формалдык көрсөткүчкө же тыбыштык формага гана басым коюп, этимологиялык жана логика-семантикалык жагын көңүл сыртында калтырып коет. Мисалы, 37-бетте “Дивандагы” *ağış* (өрдөө, жогорулоо) сөзүн азыркы кыргыз тилиндеги сын атоочтун салыштырма даражасын билдирген *агыш* сөзү менен салыштырып караган. Бул жерде ак- этиши, андан жасалган агыш кыймыл атоочу менен байланышта кароо туура болмок деген ойдобуз. Ошондой эле 88-б. *ав* (үй), *сызык* (үй) ж. б. сөздөрүнө байланыштуу талдоолор.

5. 44-бетте кыргыз тилиндеги протеза кубулушунун аныктамасын мазмундук жана стилистикалык жактан тактап берүү зарыл: *Кыргыз тилинде сөздүн башында колдонулбаган тыбыштар менен колдонулбаган сөздөрдү бир үндүү кошуп айтуу протеза кубулушу болот?*

6. 56-бетте уңгунун аныктамасын берүүдө ... сөздөрдүн (сөз морфемаларынын) ... эмес, ... сөздөрдүн (сөз формаларынын) андан ары дагы морфемалоого болбой турган, дээрлик өзгөрбөс, орток бөлүгү деп берүү керек

7. Диссертант өзүнүн көз карашына кайра каршы пикир айткан учурлар бар. Мисалы, 58-бетте кыргыз тилиндеги созулма үндүүлөрдү кийин пайда болгон созулмалар катары мүнөздөсө, ал эми 61-бетте баштапкы созулма

үндүүлөр кыргыз тилинде болгондуктан, диалектилерден жана “Манастан” жолугары тууралуу көз карашты айтат. Дегеле, созулма үндүүлөр, алардын пайда болушуна байланыштуу маселелер боюнча С. К. Каратаеванын докторлук диссертациясына да (Кыргыз тилинин тарыхый фонетикасы (үндүүлөр системасы). - Бишкек, 2023) кайрылуу алгылыктуу болмок. Аны тексттен да, библиографиялык көрсөткүчтөн да учурага албадык.

8. 73-бетте мисал катары берилген *ес+сыз=ессиз/эссиз* регрессивдүү ассимиляциянын мисалы эмес, *уятсыз* сөзүндө да да регрессивдүү ассимиляция орун албаган.

9. 9-б. *даван (дабан)*, 92-б. *бучкак*, 93-б. *эндик*, *изги*, 94-б. *көрүк*, 95-б. *мамык* жана башка сөздөрдү азыркы кыргыз тилинде колдонуудан чыккан, көөнөргөн сөздөр катары сыпаттоого кошулбайбыз. Аталган сөздөр азыр деле кыйла активдүү колдонулат.

10. 145-б. *-гыч* мүчөсүнүн жардамы менен жасалган *сузгу*, *сузгуч*, *жуургуч* (үбөлүк) сөздөрүн мааниси жагынан сын атооч деп кароо туура эмес.

11. Иллюстрациялык мисалдарды да кайра карап чыгуу зарыл, алар айрым учурда айтылуучу ойго ылайык келбейт же ойду ачып бере албайт.

12. Библиографиялык тизмеде 217+7 эмгек көрсөтүлгөн, бирок алардын айрымдарына шилтемени тексттен таба албадык. Колдонулган адабияттардын тизмесин кайра карап, ашыкчаларын тизмеден алып салуу керек.

13. Диссертациянын жана авторефераттын текстинде орфографиялык, пунктуациялык, стилистикалык, техникалык мүчүлүштөр кездешет. Мисалы, сызыкча (тире) менен дефис айрым учурларда дифференцияланбай же алмашылып колдонулуп калган калган. Бул болсо кээде айтылуучу ойдун маанисинин өзгөрүшүнө алып келет ж. б.

9. Диссертациянын Кыргыз Республикасынын Жогорку аттестациялык комиссиянын окумуштуулук даражаларды ыйгаруу боюнча жобосуна дал келиши.

Жалпысынан, Жамила Атокуровна Токошеванын филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазган “Махмуд Кашкаринин “Дивани-и лугат ат-түрк” сөздүгүндөгү уңгу сөздөр (атооч сөз түркүмдөрү) жана алардын азыркы кыргыз тилине катыштыгы” деген темадагы диссертациялык ишинин темасынын актуалдуулугун, кыргыз тил илими, асыресе, кыргыз тилинин тарыхы үчүн зарылдыгын, алынган тыянак-натыйжаларынын далилдүүлүгүн, илимий жаңылыгын жана теориялык, практикалык жактан маанисин эске алып, ишти жогоруда көрсөтүлгөн мүчүлүштүктөрдү оңдоо шарты менен Д.10.24.700 диссертациялык кеңешке 10.02.01 – кыргыз тили адистиги боюнча коргоого кабыл алууга негиз бар деп эсептейбиз.

10. Ж. А. Токошеванын диссертациялык иши үчүн сунушталган жетектөөчү мекеме жана расмий оппоненттер.

Ж. А. Токошеванын 10.02.01 – кыргыз тили адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазган “Махмуд Кашкаринин “Дивани-и лугат ат-түрк” сөздүгүндөгү уңгу сөздөр (атооч сөз түркүмдөрү) жана алардын азыркы кыргыз тилине катыштыгы” деген аталыштагы диссертациялык ишине **жетектөөчү мекеме** катары Кыргыз-Түрк “Манас” университетинин гуманитардык факультетинин филология бөлүмү сунушталат. Дареги: 720044, Бишкек шаары, Жал кичи району, Тыналиев көчөсү, 30-43.

Расмий оппоненттер катары төмөнкүлөр сунушталат:

Усмамбетов Баяман Жунушбекович – филология илимдеринин доктору, К. Карасаев ат. Бишкек мамлекеттик университетинин кыргыз жана түрк тилдеринин теориясы кафедрасынын башчысы.

Эмгектери:

1. Семантические особенности глаголов в словаре Махмуда Кашкари «Диван лугат ат-турк» и их соотношение с глаголами современного кыргызского языка. [Текст] / Б. Ж. Усмамбетов // Символ науки. - Уфа, 2019. - № 2, часть №3. - С. 105-108.

2. Лексико-семантические особенности некоторых слов в «Диване» Махмуда Кашгари, имеющих место в кыргызском языке. [Текст] / Б. Ж. Усмамбетов // Вестник ПГЛУ. - Пятигорск, 2020. - №2. - С. 65-68.

3. Махмуд Кашгаринин “Диваны” жана кыргыз тилине болгон катыштыгы [Текст] / Б. Ж. Усмамбетов // БГУнун жарчысы. - 2016. - №1 (35). - 16-18-бб.

4. Махмуд Кашгаринин “Дивану лугат ат-түрк” эмгегиндеги айрым аспап-шаймандардын лексика-семантикалык өзгөчөлүктөрү [Текст] / Б. Ж. Усмамбетов // БМУнун жарчысы. - 2016. - №2. - 97-100-бб.

2. Давлатова Сара Жамаловна – филология илимдеринин кандидаты, Ош мамлекеттик университетинин факультеттер аралык кыргыз тили кафедрасынын доценти.

Эмгектери:

1. Названия животных в словаре М. Кашкари “Дивану лугати т-тюрк” и их использование в современном кыргызском языке // Bulletin of Science and Practice. Scientific Journal. - 2021, Т.7. - №8. - С. 425-432.

2. Названия еды, питания в произведении М. Кашгари “Диван лугат ат-турк” и их использование в современном кыргызском языке // Bulletin of Science and Practice. Scientific Journal. - 2022, Т.8. - №7. - С. 256-264.

3. М. Кашкаринин “Дивану лугати-т түрк” эмгегиндеги узчулукка байланышкан сөздөрдүн азыркы кыргыз тилинде колдонулушу // «Түрк элдеринин руханий интеграциясы: тил, адабият, маданият» эл аралык илимий-теориялык конференц. материалд.. - Ош, 2024. - 376-384-бб.

4. Махмут Кашкаринин “Дивану лугати-т түрк” сөздүгүндөгү өсүмдүктөрдүн аттарынын азыркы кыргыз тилинде колдонулуу деңгээли

// Актуальные проблемы теоретической и прикладной филологии. XII
Международная научная конференция (г.Уфа, 25 апреля 2024 г.)

Эксперттик комиссиянын мүчөсү,
филология илимдеринин доктору,
К. Тыныстанов ат. Ысык-Көл
мамлекеттик университетинин
кыргыз тили жана адабияты
кафедрасынын профессору

А. Э. Абдыкеримова
21.11.2024-ж.

Эксперттик комиссиянын мүчөсү А. Э. Абдыкеримованын колун
тастыктаймын

Д 10.24.700 диссертациялык
кеңештин окумуштуу катчысы,
филология илимдеринин доктору

С. К. Каратаева

Ж. Баласагын ат. КУУнун
КБ башчысы

А. Жайнакова